

ПО АПРИЛСКАТА МАГИСТРАЛА НА ЖИВОТА И ВРЕМЕТО

(Преображенията в лириката ни непосредствено след 1956 г.)

Стефан Коларов

Развитието на нашата литература след Девети септември продължи своите основни, главни насоки, проверени в трудната национална история и съдба. Дълбоката връзка с народа, гражданско-патриотичното начало, революционната настъпателност от предишните десетилетия проличаха и в новите идейно-естетически търсения, останаха водещи за българските творци. Но коренно променящите се социално-икономически условия, възторгът от народната победа, възобновените сили на нацията въпреки огромните трудности поставиха на дневен ред остри, парливи теми и проблеми, изведоха на предната линия на литературата героите от настъпилия социалистически ден. Тези герои се нуждаеха от дълбоко, проникновено художествено тълкуване, от правдиво изображение в поезията, прозата, драматургията.

Величавата борба, големият „двубой на времето“, в който стана срещата на гигантските сили на пролетариата и мракобесието, наложи епичните мерки в художественото творчество и може да се каже, че още през 50-те години нашата проза в лицето на такива мощни таланти като Димитър Димов, Георги Караславов, Емилиян Станев, Димитър Талев се насочи към крупни мащабни платна на претворяване на важни, преломни исторически моменти от националната ни история. Въпреки дискусията романът „Тютюн“ на Димитър Димов се наложи като произведение, което обобщи много от завоеванията на нашата литература, което сякаш носеше в себе си вапцаровския модерен поглед върху промените в живота и неговите движещи сили. Димитър Талев отново разтвори мъчителната рана на душата си и написа великолепната първа част — „Железният светилник“, — на своята поредица от романи за съдбата на българите от Македония. След сгъстената, завладяваща с идейните контрасти и живи образи повест „Танго“ Георги Караславов почувствува мощния импулс на времето, за да продължи отдавна замислената романова поредица „Обикновени хора“, в която да покаже кардиналните промени в националното съзнание след Първата световна война до величавия Девети септември, ознаменуващ революционната победа на народа и партията. Неспокоеен и дръзновен, Емилиян Станев след късите, майсторски шлифовани разкази за горския свят и неговите обитатели, за делниците и празниците на човека потърси идейно-естетическите мерки на времето, насочи се към измененията на българския бит в един възлов, трагичен исторически момент — 1923 г., който кореспондираше с новата общественно-политическа действителност, дошла като резултат на многолетни кървави битки.

Самото време, неговият грандиозен устрем, ентузиазмът на народните маси налагаха на творците властно и непреодолимо изискване да очертаят динамичните, мащабни контури на миналото и настоящето, да видят по-живо, ярко и напълно човешките образи и конфликти, като ги покажат в тяхната сложност и многообразност. В редица произведения на поезията, прозата, драматургията сполучливо бяха претворени антифашистката съпротива и Отечествена война, първите трудови завоевания, преобразованията на новия живот, изменящото се лице на родината. Но наред с хубавите, открояващи се стихосбирки, романи, пиеси постепенно започнаха да се появяват книги, в които могъщото дишане на реалността се губи поради бледото, повърхностно изображение, пресиления патос, кухата фразеология. Особено чувствително заляня лириката, в която превес взеха прекалено високите, мажорни тонове, кресливата венчевалителност. Вместо за „простата човешка драма“ поетите, „улисани във темпове и във агитки“, разкрсяваха настоящето, изневеряваха на самотното в своя глас, прекалено раздуваха вярата и обичта в избраната силна личност, изкуствено съчиняваха тези, които се разминаваха с реалността.

Първото десетилетие на свободата се оказа за нашата литература и благотно, и тревожно: с остри, парливи теми и проблеми, от една страна, и с все по-засилващата се нормативност и естетическа скованост, от друга. Застоят в обществено-политическия живот неизбежно доведе до стагнация и на духовната дейност, на цялостния културен и творчески подем, започнал през първите свободни години. Светлина върху това трудно време, изпълнено с много противоречия и сблъсъци, хвърля публикуваното на уводно място във в. „Работническо дело“ „Съобщение на ЦК на БКП“ в бр. 99, г. XXX, 8 април 1956 г. В него се дава информация за състояния се от 2 до 6 април пленум и за обсъдените въпроси. Макар и лаконично, съобщението открито и точно анализира обстановката и посочва пътищата за решителен изход от нея:

„Като отчете големите постижения на партията в мобилизиране силите на нашия народ за успешното изграждане на социализма, Пленумът на Централния комитет смята, че тези успехи биха били значително по-големи, ако култът към личността и свързаните с него вредни, немарксовски методи на работа не бяха намерили през последните години значително място в редовете на Българската комунистическа партия и на целия наш обществен живот. Култът, създаден към личността на др. Вълко Червенков, измести до голяма степен традиционните за Българската комунистическа партия изпитани методи на работа, вътрешнопартийната демокрация и колективността в ръководството, имаше като пряко последствие понякога едностранчиво решаване на въпросите и даде вредни отразения върху организационната, идеологическата и стопанската работа на партията и държавата.

Пленумът на Централния комитет разработи редица мероприятия с оглед да се ликвидира докрай култът към личността в нашата партия и свързаните с него неправилни и вредни методи на работа, както и да се внедряват последователно ленинските принципи и норми в партийния живот, като се спазва най-строго колективността в ръководството и се разгръща вътрешнопартийната демокрация, критиката и самокритиката във всички партийни звена.“

Вестник „Работническо дело“ в следващия си брой помества уводна статия под заглавие „Към нов подем в партийната работа“, а на 5 май 1956 г. в бр. 128 препечатва от в. „Правда“ статията на първия секретар на ЦК на БКП Тодор Живков „Народът — истински творец на новия живот“. В нея откриваме основния смисъл на извършените промени, сърцевината на прелома, който започва. Др. Тодор Живков пише:

„Ролята на народа като творец на историята за пръв път бе обоснована от марксизма-ленинизма. Като избличаваха безплодните идеалистически теории,

според които историята на обществото се твори от велики, „критически мислещи“ личности, Маркс и Енгелс подчертаха, че главната сила в историческия процес не са великите личности, а народните маси.

Като развиваше марксизма в новите условия, в епохата на империализма и пролетарската революция, В. И. Ленин водеше непрекъснатата борба против реакционните възгледи на народниците и есерите, които твърдяха, че историята е резултат на дейността на герои, които уж определят хода на събитията по собствено усмотрение, че народът е „сляпа тълпа“, лишена от воля и разум, неспособна за историческо творчество.“

За нашата литература, която винаги е оставала вярна на народния живот, смело и решително е отразявала народните герои и повелите на времето, тези дълбоки и мъдри думи бяха призив за ново творческо разгръщане на силите, за проникновено и реалистично улавяне на контурите на съвременността с оглед на историческата перспектива, която партията чертае пред родината. С твърд и непоколебим замах се отхвърляше стесненото и ограничено разбиране на новото, на това, което беше настъпило и се реализираше в действителността. Победилата социалистическа революция и първите резултати от нея не можеха да се разкрият от писателите, ако те не виждаха мястото и ролята на народа, ако те не живееха с неговите радости и болки, ако правилно, широко, без розова красивост и тенденциозност не рисуваха хората-строители, тези, които трябваше да се преборят с неизброими трудности и лишения, за да почувствуват истинската наслада от своя дрзновен труд.

Процесът на априлското обновление в литературата ни обаче изискваше време, по-задълбочено осмисляне на промените, които настъпват. Органът на Съюза на българските писатели в „Литературен фронт“ в бр. 15 от 1956 г. отговаря на поставените от партията задачи със статията „Разгръщане на творческите сили“, но все още липсват онези задълбочени анализи на слабостите в художествения процес. Явно е, че инерцията, веригите на догматизма и естетическите канони тепърва ще се късат. Преди всичко още не са изнесени слабостите на литературната продукция, не са осъзнати допуснатите грешки, трудно се намира онзи стабилен критерий, чрез който да се осъди пошлото, безликото, да се отреже болното в творческия организъм.

Първите признаци на едно по-сериозно отношение към повелята на Април 1956 г. проличава в уводната статия на в. „Литературен фронт“, озаглавена „Единомислие — единодействие“, публикувана в бр. 29, 19 юли 1956 г. В тази статия се прави известен анализ на трудностите в художествения процес, чувствуват се и самокритични нотки, отрезвяване. Търсят се верните стъпки за бъдещото развитие, за насочване на творците към истинските извори на живота, на творческото вдъхновение. Признават се грешките и увлеченията, пропуските, откъснатостта от истинските проблеми:

„Трябва да признаем, че в резултат на тия именно погрешни методи на работата се стигна до известно сковаване, до обедняване на нашия литературен живот. Вместо разгръщане на различните дарования, вместо разцвет на отделните творчески личности стигна се до известно самоограничение, до съобразяване с вкуса и разбираанията на отделната личност.

Трябва да се посочи, че в някои произведения на нашата литература животът се представя неправилно, външно, парадно, което не отговаря на етапа на развитието на страната ни. Това доведе в някои случаи до безконфликтност в литературата, до замазване на жизнените противоречия, отрази се пагубно особено на литературата със съвременна тематика. Неправилно е да се твърди, че нашият народ не е изпитвал и не изпитва трудности в строителството на социализма. Когато за десет-петнадесет години правим това, което другите народи са вършили за столетия, явно е, че без тия трудности, които преживяхме и които все

още се срещат и ще се срещат в отделни сектори на нашия живот, нашето раз-
витие напред по пътя на социализма би било немислимо.“

Мъчителните белези на преустройството се чувствуват в разговорите и об-
съжданията, в творческите изяви. В друга уводна статия на писателския орган —
„Народът — герой в литературата“, бр. 32, 9 авг. 1956 г., се отбелязва:

„Преодоляването на вредните последици от култа към личността е процес,
който далеч не може да се смята за завършен. Не може всичко, което се е наслоя-
вало в нашите умове и сърца през дълги години, да бъде изведнъж изчистено.
И няма защо да крием — този процес на идейно-творческо извисяване е съпро-
веден с напрежение, особено в средите на хората на изкуството.“

Драматичната напрегнатост на творческото съзнание и виждане, чистият
стремеж за жив, непосредствен отклик към тези бурни, неспокойни преобразо-
вания много добре е показал един от младите поети — Пеню Пенев, който в
бр. 41 на в. „Литературен фронт“ от 11 октомври 1956 г. на уводно място е пред-
ставен с цикъл от четири стихотворения под общо заглавие „Когато се наливаха
основите. . .“. В една от поместените изповеди поетът от димитровградските
скели пише:

Аз не знам
старини ще живея ли —
всичко може да стане
със мен!

Но такъв —
с непреклонна глава,
грубоват,
непокоен,
готов —
аз от релсите
викам,
зова
и вървя
като клетва суров!
До гръбнака на скели изправени
съберете се, хора и друми —
да си кажем неща премълчавани,
да си кажем неказани думи!

(„Релси“)

Съживителният полъх на априлската правда почва да се долавя в лирическите
трепети и признания, в откровеността и нейната многотоналност. Обогатява
се гамата на човешките преживявания, разкрити в отделните стихотворения,
които се появяват в литературния печат. Чувствителните поетически сетива,
както винаги в такива напрегнати, важни периоди, първи улавят признаците на
новото, усещат настъпващата промяна. В своята „Защита на поезията“ Шели
пише, че „поетите са непризнати законодатели на света“.

И нашите поети сякаш първи започнаха да вдишват свободния, озониран
от новите веяния в живота въздух, техните чувствителни ноздри откриха съжи-
вителните тръпки на пролетното естетическо пробуждане. Сякаш за да озна-
менува поетическото настъпление като първи сигнал пред атака, Георги Джага-
ров е публикувал още в бр. 1 от 5 януари 1956 г. на в. „Литературен фронт“ своята
статия „Поезия, но като Ботевата. . .“. Авторът на „Моите песни“ издига при-
мера на великия български поет като водещо, непобедимо знаме, напомня една
от най-силните традиции, определили силата на националното поетическо слово.
С вроден лирически инстинкт Джагаров намира истинския изход от затишието

и безветрието, в които са изпаднали редица поети. По своеобразен начин той полемизира с примирението, сивотата и безкрилата поетическа мисъл, която е изневерила на най-плодоносното лирическо начало — ботевското. Сам той няколко месеца по-късно дава пример, как трябва да се пише за съвременето, като публикува цикъл от пет стихотворения в „Литературен фронт“ (бр. 49, 5—6 дек. 1956) под заглавие „Из новата стихосбирка“.

През годината, която ще се окаже своеобразен водораздел на промяната, на настъпателната политическа и обществена зрелост на партията и народа, неусетно поетическият строй се активизира. Автори от различни поколения публикуват свои стихотворения, издават книги. Макар и още плахо, творци като Ламар, Крум Пенев, Николай Стайков се стремят да стъпват по-уверено в новата проблематика. Заедно с техните творби в „Литературен фронт“ се представят и по-млади автори. Блага Димитрова, издала стихосбирката си „На открито“, публикува пет стихотворения с интимни вълнения, темата за любовта чрез откровенията на поетесата отново заема своето законно място в лириката ни. Все по-често се появяват имената на Иван Давидков и Лиана Даскалова, Станка Пенчева, Петър Караангов, Димитър Василев, Иван Николов и др. Една след друга се забелязват и поетическите книги: „Победна година“ от Пантелей Матеев, „Знамена“ от Мария Грубешлиева, „Уважаемите“ от Христо Радевски, „В профил и анфас“ от Георги Бицин, „Нови стихотворения“ от Климент Цачев, „Лирика“ от Георги Джагаров, „Стадион“ и „Ямбически новели“ от Божидар Божилов, „С ръка на сърцето“ от Михаил Маринов, „Когато сме на два-сет години“ от Лиляна Стефанова, „Соколови пера“ от Първан Стефанов. . .

Повечето от тези книги с течение на годините са загубили своето значение, а някои от авторите не са защитили по-късно поетическите си възможности. Но сред многото имена кълнат нови таланти, чието изявяване ще отбележи истинския разцвет на лириката ни след Април 1956 г. Показателни са и отделни лирически настроения, предчувствието за полет, за размах на въображението, за разкрепостяване на мисленето. Иван Радоев, който често публикува свои изповеди, в стихотворението „Мои връстници“ пише:

Труден е пътят ни, мои връстници!
Тук ли във ниското ний ще стоим?
Вижте орлите — най-смелите птици!
Време е! Време е ний да летим!

Въпреки декларативността зад художествената неотшлифованост на стиха се долавя едва сдържаната горчивина, напира лирико-драматичното чувство. Вместо евтин патос поетът се стреми да отрази своята младежка чувствителност, дрзновението на поривите и мечтите.

Сходен мотив е разработил и друг поет, който постепенно се откроява в поетическия строй, излиза в неговата челна редица — Павел Матев. В цикъла „Малка антология“, с който се представя в „Литературен фронт“, е включено и стихотворението „Моето поколение“. И тук се налага суровият размисъл, трагичният рисунък и твърдата убеденост за призванието, което ангажира изцяло поетовата личност и неговите другари:

Дарява ни със нещо всяко време,
в което има подвиг и мечти.
На моето сурово поколение
се паднаха суровите черти.

Макар и още инцидентно, отделни стихотворни сборници и цикли привличат вниманието, променят отношението към поезията. На мястото на плакатната възторженост застават откровеният и искрен тон, неподправената искреност, заедно с героиката се претворява и страданието, налага се лирическият

изказ. В споменатия цикъл на Павел Матев например има две стихотворения, посветени на актрисата Мила Павлова и нейното изключително изкуство на сцената. Явно е, че се търсят нови теми, проявява се стремежът да се открие вътрешният свят на човека, неговата съвременна многоизмерност.

Тези плахи опити да се разчути схемата откриваме в цялостното ни литературно развитие през този период. В статията „Нужен е прелом!“ (в. Литературен фронт, бр. 28, 12 юли 1956) по повод обсъждането на белетристиката от 1955 г. се критикуват остарелите форми, „зловредната апатия“, „служебната рутина“. Под рубриката „Творческа трибуна“ Христо Радевски публикува статията „За безспорното и спорното“ (в. Литературен фронт, бр. 43, 25 окт. 1956), която също е показателна за една засилваща се настъпателност при оценките на текущата литературна продукция и при търсенето на повече идейно-художествена сила и яркост в пресъздаването на живота, на неговите съвременни изисквания. Но поезията е все по-силен притегателен център за наблюденията върху промените в литературния процес. Докато през 50-те години романовата епическа повествователност остави остри, силни акценти върху националното ни литературно развитие, непосредствено след Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г. лириката получи неочакван аванс, самите събития подтикнаха творците да усвоят незазети територии, да разчупят тривиалната стилистика, значително да обогатят емоционалния си регистър. Самото време със своята проблематика стана истинско предизвикателство за поетите от различните поколения, то ги провокира, постави на изпитание тяхната гражданска съвест и доблест.

За първите раздвижвания в поезията говори в своята статия „Лирика и личност“ Пантелей Зарев (в. Литературен фронт, бр. 47, 22 ноем. 1956), който оспорва рецензията на Яко Молхов за книгата на Блага Димитрова „Песни за Родопите“, спира се на редица положителни страни от книгата „Дълг“ на Павел Матев, споделя впечатления от творби на Ламар, посочва новото у Джагаров, ударността на неговия стих. В заключение критикът пише:

„Необходимо е да се подкрепят различните положителни насоки в съвременната ни лирика. Нужно е настойчиво и търпеливо да се насърчава лиризмът в лириката, оная сила и оная мъдрост, които я приближават до сърцето, правят я достъпна и вълнуваща. Необходимо е да се открие свободен път за искрена, дълбоко човечна лирика. Особено бихме поздравили интимно-философския жанр — задълбоченото поетично осмисляне на големите и сложни процеси, които протичат в душата на човека: благороден стремеж към свобода, високи морални представи за дълг, връзка с хуманистичните идеали на миналото.“

Ето едно изискване към поезията, което е особено плодотворно след няколко-летния суховеи, измъчената чувствителност и словеснопанегиричното еднообразие. Интересът към съвременните проблеми е тясно свързан с интереса към новата личност и нейния свят, с промените в нейното битие и съзнание. А изминалите години след победата на социалистическата революция се нуждаеха от по-задълбочено художествено-естетическо осмисляне, от по-проникновено разкриване на сложните трансформации, свързани с развитието на новия човек, на неговия интимен свят. Опростяването на човешките проблеми, скованото тесногърдо разглеждане на човешките взаимоотношения, безконфликтността и фалшивото, повърхностно осветляване на мечтите и копнежите лишиха стиховете на редица поети именно от тяхната съкровена същност, от пълноводието на живота. Твърде бедният поетически инструментариум, липсата на свежи образи и въздействаща метафоричност оголваха стиха, отнемаха му жилавостта и пластичката, превръщаха го в схема, в евтин лозунг.

Със засилването на вниманието към човека с цялата негова богата многоизмерност авторите трябваше да преодоляват редица изкуствени бариери, поставени както от самите тях, така и от готовите калпи и предписания на

догматичната критическа мисъл. Трябваше да се открият по-релефно и ярко съвременната сетивност, живият неподправен размисъл, органичната връзка между обществената ангажираност на личността и нейния вътрешен мир. Криворазбраната от литературните санитари „идейност“ доведе до неправилното и ограничено тълкуване на отделни произведения, до неверни и неточни изводи и обвинения. А колко вярна е мисълта на големия немски писател Томас Ман: „Проблемите се преливат едни в други; те не се поддават на разграничаване, не можеш вече да бъдеш например политик, без да си запознат донякъде с духовните ценности; или пък като естет да се ограничиш в „чистото изкуство“ и да проявяваш пълна незаинтересованост по социалните въпроси.“

Тези наболели въпроси се е опитал в оня момент да разтълкува Максим Наимович в своето „Писмо на няколко адреса“, поместено в рубриката на в. „Литературен фронт“, „Творческа трибуна“ (бр. 50, 13 дек. 1956). Писмото започва с обръщение към Здравко Петров, който е публикувал в кн. 11 от същата година на сп. „Септември“ статията си за Иван Пейчев „Драмата на един поет“. Независимо че Наимович, опитвайки се да защити Иван Пейчев от неговия критик, сам изпада в неверни изводи, което е показателно за състоянието на критиката ни тогава, все пак по някои от неговите разсъждения можем да получим известна представа за калъпите, които трябва да разчупват поетите, за изкуствено насажданата тезисност. Например критикът се спира на един от най-спорните въпроси, за който стана вече дума:

„Да започнем с разделянето на поезията на два вида: „политическа“ и „интимна“. Може би известно разграничаване беше необходимо, но то скоро се превърна в грубо противопоставяне, в изтъкване на първата и отричане на втората. Забравихме, че поезията преди всичко е изживяване на света, и се постарахме да я етикираме по качества. Да ти припомним ли колко мастило се изписа, за да търсим в поезията „типични характери“, „конфликти“, „актуални проблеми“, колко старания положихме, за да я превърнем в римувано копие на шаблонния вестникарски репортаж. Ти сам знаеш каква война се водеше срещу „личната“ поезия и с какво усърдие някои критици и редактори се стараеха да клишират дори и най-съкровените човешки чувства. Ще попиташ: кой наложи това, кога стана то, как, защо? Отговорът е сложен и изисква много време. По-важно е съществуването на факта. Според мен основната вина в случая лежи в робуването на схемите, в неразбирането същността на поезията, в страха, ако искаш, да се воюва за истинска поезия. И ако критиците и редакторите проявиха късогледство, то немалко поети показаха удивителна приспособимост към това късогледство, а за неколцина то се оказа и удобна база за спекулации.“

По-нататък Максим Наимович се спира и на цитираната вече статия „Лирика и лиричност“ на Зарев, като оспорва неговата оценка за „Дълг“ на Павел Матев. Неразбрал явно все по-открояващите се оригинални черти на младия тогава поет, критикът, защитавайки Иван Пейчев, отива в друга крайност, не намира никакъв изход освен в средното положение — нито в едната крайност, нито в другата, по този начин се създава нова схема, не се държи сметка за самобитността на таланта, за трудните закони на неговото развитие. И от всичко това следва дежурното обвинение срещу младата поезия:

„Доста се спекулира вече с лозунга за политическа поезия. И ето че сега като че ли стана модно да се спекулира с „чистата като кристал интимна лиричност“, за която говори Зарев. Поне аз имам това впечатление, като следя стиховете на някои млади поети, парадирани с някаква анемична, но затова пък толкова кука, че е наистина „чиста като кристал“ лиричност. Трябва да се предпазим и от едното, и от другото. Както виждаш, в драмата на Иван Пейчев лежат всички тревожни въпроси за пътя на нашата лирика, а ако искаш, и за нашата критика. И аз като тебе съм недоволен от Иван Пейчев, недоумявам защо

замлъкна Веселин Андреев, защо Веселин Ханчев предпочита сценария, защо Божидар Божилов с такава лекота разпилява безспорния си талант в бързо съчиняване на стихове „по повод“. Недоволен съм и от мнозина други мои връстници, защото очаквам много повече от тях. Разбирам, че им е трудно, но не мога да им простя, когато тръгват по линията на най-лекото съпротивление.“

В „Писмото“ на Наимович се съдържат и редица преценки за тогавашния литературен живот, то дава „отглас“ на редица настроения, на желанието да се дискутира, да се разгледат по-основно наболелите въпроси на поезията, които вече не търпят отлагане. Въпреки стагнацията, въпреки трудната обстановка поетическите гласове напират. И младите автори са тези, които със своето дръзновение и темперамент ще гласнат поетическото развитие, въпреки споровете и критиката за техните творби ще намерят новите пътища за реализиране. Те ще бъдат първите носители на априлската шафета, а след тях и творците, участвували вече няколко десетилетия в нашия литературен живот, ще разкрият незагълъхналата виталност на своите лири, ще извисят гласовете си до високите зрели върхове на майсторството.

В бр. 1 от 3 ян. 1957 г. в рубриката „Млади поети“ на в. „Литературен фронт“ са представени със свои стихотворения автори като Владимир Башев, Любомир Левчев, Константин Павлов, Марко Ганчев, Кръстьо Станишев, Петър Карангов, Михаил Берберов, Христо Кацаров и др. Някои от тези имена се повтарят и във внушителната подборка от творби на тридесет и един автори в същата рубрика, с която се открива февруарската книжка на сп. „Септември“, 1957 г. Тук срещаме имената на Людмила Исаева, Слав Хр. Караславов, Николай Христозов, Стефан Цанев, Евтим Евтимов, Дамян П. Дамянов, Иван Динков, Анастас Стоянов, Никола Инджов и др.

Написани с присъщата за младия творец недостатъчна художествена култура, някои от тези стихотворения носят както очарованието на младостта, носталгията по детството, тихата интимна изповедност, така и романтичния порив, жаждата и твърдостта за откривателство. Като естетическа плакарда на едно ново мислене и светоусещане изпъква стихотворението „Песен за Лорка“ от Любомир Левчев, което носи за мото завета на големия испански поет: „Когато умра, свирете на китара. . .“ Младият автор подобно на Христо Радевски от стихотворението му „При гроба на Смирненски“ търси непресекващата връзка с именития певец на революцията, учи се от неговата волност и южна страст, съхранени в поетичните признания. И затова с такава категоричност заявява:

Далечна е,
далечна е Гренада!
Но ти си близък!
Не търся твой гроб, за да жалея.
На твой гроб аз песен ще запея —
китара ще звъни
на весел строй.
И върху твоята надгробна плоча
една кама кастилска ще наточа
за следващия бой!

Някак неусетно, но властно и поривисто в тая творба оживява онова непреходно вапцаровско начало, проникнато от интернационализма на героя-комунист, готов да се жертвува в името на новия свят и така великолепно пресъздал съпричастието си към испанските борци в „Песни за една страна“. Откровеният тон, будната политическа съвест и мисълта за „следващия бой“, цялата тази съвременна напористост на автора добива в контекста на новото литературно развитие убедителна поетическа функционалност.

Просто, но изразително е намерена трайната вътрешна връзка на миналото с настоящето, пречупена през една нова д у ш е в н о с т, формирана при променени социално-икономически и политически условия.

Така е и в стихотворението, с което е представен и Владимир Башев — „Моряшко сърце“, макар че при него интимният характер на изповедта я прави лична, лишава я от обобщаващия смисъл на Левчевото признание. Но Башев дири сложната д и а л е к т и к а на човешките преживявания, засиленият субективен поглед налага по-интимното о с в е т л я в а н е на личността и нейната връзка с времето. Романтичната извисеност, особено в по-късните творби на този поет, е филтрирана през едно модерно светоусещане, което е възпитано при градски условия, което е определено от събитията на XX в. По-важното в случая е, че и в „Моряшко сърце“ сякаш се произнасят клетвени слова:

Триста бури над моята мачта
въртяха рапири,
триста вятъра блъскаха моите платна,
триста пъти се късаха
тежки въжа и синджири
и душата копнееше за миг тишина.

Тишината дойде.
Тя бе тихият залез,
тя бе родният пристан и прозрачният здрач,
тя бе старият фар,
тя бе първият гларус
и последните сълзи на скъп посрещач.

Чак тогава разбрах,
че съм чужд на лагуна,
чужд на кроткия залив и на земната твърд
и че аз съм частица
от морската буря
и ще бъда на бурята верен до смърт.

В тези две стихотворения кастилската кама и морската стихия са не само ярки поетически метафори, но те значително обогатяват с м и с л о в а т а с ъ д ъ р ж а т е л н о с т на стиха, определят неговата идейно-нравствена и психологическа многозначност, насочват към едно ново р а з б и р а н е на човешката личност и нейната о б щ е с т в е н а р о л я.

Търсенията на младите автори срещнаха неслучайно истинско разбиране от творците, които сами бяха носители на новото, които почувствуваха благодатната априлска атмосфера и воюваха за утвърждаване на творческата самостоятелност. И пак в този бр. 1 на в. „Литературен фронт“ от 3 ян. 1957 г. на уводно място е публикувана статията на Георги Джагаров „Здравей, поколение — младо и талантливо!“ Мисля, че тази статия не е свързана само с представителите на т. нар. през последните години „априлско поколение“, изразените в нея размисли засягат далеч по-широк кръг въпроси, изясняват важни моменти от развитието на цялата наша съвременна поезия. Така както някога Гео Милев в своята статия „Поезията на младите“, а след него и Никола Вапцаров в статията си „За творчеството на най-младите“, като се обръщаха към младите автори, обобщиха важни идейно-естетически и методологически въпроси на поетическото развитие, така и Джагаров с верен партийен критерий и будна поетическа мисъл се опита да обобщи развитието на поезията ни след Девети септември, да определи важните, п р е л о м н и моменти в нейния понататъшен път след Априлския пленум от 1956 г.

Поетът е разкрил още в самото начало назряващия ш у р м и в поезията след настъпването на романа в нашата литература. Живо и темпераментно той заявява:

„Кой не е чувствувал, че през последните години в поезията става нещо ново, може би още твърде неясно и твърде неопределено, но нещо, което набира сили, което расте и настъпва неотменно и неударимо. Какво беше то — ние не знаехме, ние само се мъчехме да го отгатнем. Поезията се събуждаше за нови дни, за нов цъфтеж, за нова радост. Ония от нас, които бяха свикнали с бабините приказки и лиричната скука, изведнъж се стреснаха, обхванати от тревога — дали ще издържат, дали ще оцелеят, няма ли да се изгубят сред многообразието на новия сезон, сиви и непотребни за никого. И някои се надигнаха срещу новото, свиваха пестници, мъчеха се да го задържат, докато е още слабо и незащитно. Но не успяха. Новото в поезията идваше с времето.“

И като се обръща към поетите — участници в курса за млади литератори, организиран през 1956 г., Георги Джагаров продължава:

„Приятели мои! Днес е време на откровеност и равностетка и аз не мога да не кажа, че ние заедно трябва да преодоляваме известни кризисни явления от миналите години. „Криза ли? Каква криза? — ще викнат някои. — В социалистическата поезия?“ Зная, те си представят нашия път чист и гладък, без стръмнини и провали, без сблъсъци и поражения, без зигзаги и лутания; те не допускат, че социалистическите поети също търсят и често не намират онова, което е нужно, за да стопли сърцата на хората. Какво ще спорим с тях! Достатъчно е да си спомним за т. нар. период на култ към личността, за да видим, че нашата поезия въпреки отделни и значителни успехи не достигна онова равнище, на което народът очакваше да я види. Причините сега са ясни. Както в други области на живота, така и в литературата нарушението на ленинските принципи създаде определена атмосфера, която действуваше задушливо и умъртвяващо. Разбира се, силните, закалени от партията души издържаха и не се поддадоха на лъжата, не изневериха на правдата, не забравиха своята съвест, но колко бяха те!

Особено пагубно тази атмосфера се отрази на младите дарования. Те никнеха едно след друго, народната нива беше богата и плодородна, но скоро над крехките стръкчета мина дъхът на догматизма, на безконфликтността, на лакировката и много от тях увяхнаха, започнаха да си приличат и по цвят, и по ръст. Един и същи теми, един и същ начин на писане, една и съща интонация — това беше в края на краищата неизбежният резултат. И ето днес, когато атмосферата отново е озонирана, когато подухна освежителният вятър на XX конгрес, изведнъж към върховете на нашата поезия се устремихте вие — голям и силен орляк от нови и свежи дарования.“

С истински настъпателен критицизъм Георги Джагаров се отнася към застоя в поезията, но той много добре разбира диалектиката на художествените процеси, възхода и спадовете в нея. Подемичният тон е израз и на порасналото творческо самочувствие, на идейната убеденост и категоричност при разглеждането на сложните явления в действителността, при утвърждаването на обновлението. И верен на своето призвание, поетът в ою в а за свежо виждане, за стилово и художествено новаторство, за идейно богатство и човешка съдържателност в лириката, той е чужд на тесногърдото, закостеняло мислене и виждане, готов е да защитава изстраданите истини на времето. В поезията той търси да открие големите въпроси на деня, да усети нравствената чистота и комунистическата убеденост, ведрината на младежкото непокорство и дихане. Закален в трудните години на борбата, Георги Джагаров още в книгата си „Монте песни“ разкри склонността си към нравствено-философско вгледение, към драматико-психологическо напрежение. В неговите къси, стегнати строфи е отразено трагичното и величавото, суровият рисунък придава на стиха му напориста сила и безкомпромисна твърдост.

И затова, преминал през горнилото на борбата, Джагаров защитава партийната повеля, в статията си дава лаконична, но точна характеристика на новия поет, който иде да служи на делото на народа:

„Нашата правда е нова правда и тя не може да се вмести в старите поетични калпи, пък и те не са кроени за нея. Не чувате ли вие как тя пиши от някои стихове, притисната и осакатена, как напира и как се бунтува да разчупи тесните рамки, за да излезе на свобода? Нашата правда, нашата комунистическа правда иска своето и в образи, и в стих, и в ритъм. Това трябва да осъзнае всеки поет, който сериозно мисли за поезията, за да не се лъже подир назадничавите вкусове и да не се поддава на общата инерция. Поетът не е вехтошар и не събира отпадъци, нито пък е колекционер на стари картини. Той е поет само когато е открител. Поетът търси в миналото примери, а не образци, понеже знае, че повторението е единствената смърт в поезията. И той сам е образец за себе си.“

Както своя именит събрат, и Джагаров желае да има „больше поетов хороших и разных“. Преди още критиката да е дала оценка, да е произнесла тежката си присъда, самите творци откликват на новите явления, спорят, обсъждат, размишляват над изявите на младите дарования. През 1956 г. под редакцията на Христо Радевски излиза и първата книга на един от най-ярките и самобитни млади поети — „Добро утро, хора!“ от Пеню Пенев. Сам той много добре е характеризирал своята биография, обрисувал е трудната си участ на фона на строителния громол на времето:

Моят път към дома
през Димитровград мина,
вече втора година
вървя към дома.
Кой не е преживявал
такава разлъка,
кой за моята мъка
ще ме обвини? —
Освен своята пот
днес и своята мъка
ние даваме
в тез строителни дни!
Тази мъка е сила
и вяра корава!
Нека двойно сърцето боли
в тези дни! —
Този, който в строежа
и мъка познава,
той не може
и няма да му измени!
„Ако някой ви каже...“

Мъжествено-дрезгавият глас на поета обогати поезията от оня период с трудовия ритъм на родината, сближи я с напрегнатите делници на строителите, придаде ѝ горчивия привкус на житейските конфликти, на вътрешното раздвоение, породено от разминаването на мечтата и реалността. Но Пеню Пенев стана най-яркият и силен изобразител на живота на класата, мощният му тембър зазвуча в дисонанс с някои предвзети изисквания за поетическо творчество, но постигна истинската земна мелодика на работническото всекидневие, на хората, които построиха Димитровград. Неслучайно публикувания в „Литературен фронт“ през 1957 г. очерк поетът е озаглавил „Ние от Димитровград“. Не е случайно това, че Пеню Пенев се свърза с града на брега на Марица, който оли-

цетворяваше новото в нашата социалистическа действителност, и тук той намери своята смърт, и тук е неговото последно жилище.

Въпреки трудностите в своя творчески растеж, въпреки грешките и лутанията си младият поет среща отзвук и съчувствие, другарска подкрепа и насърчение. За първата му книга „Добро утро, хора!“ се отзовава Божидар Божилов с рецензия, озаглавена „Не само темата. . .“ (в. Литературен фронт, бр. 3, 17 ян. 1957), в която преобладава положителната оценка, намерена е вярно основната ѝ насоченост:

„... Общото впечатление от нея е радостно, тая радост не иде само от темата, а и от новото, здравето отношение към трудното в действителността, от творческата дързост, от факта, че тая стихосбирка е написана от позициите на работническата класа и е дълбоко преживяна.“

С внимание следи изявите на младите поети и Лиляна Стефанова, която сама през тези години търси истинските пътища на поетическото изкуство, отстоява художествената актуалност и откривателство. Неколкократно тя пише за тенденциите в лириката, полемизира с някои схващания и оценки, критикува и подтиква. Характерна в това отношение е нейната статия „Поезия и съвременност“ (в. Литературен фронт, бр. 13, 28 март 1957). Основният патос на тази статия е недоволството от постигнатото, непримиримост с лекия успех, с прибързаното евтино версификаторство в поезията:

„Задачите, които си поставяме, са твърде ограничени в сравнение с това, което сме длъжни да постигнем. Такова изкуствено принизяване възможностите на поезията за жалост се забелязва най-вече между младите поети. Ето защо радват свежи гласове като гласа на П. Пенев. С поета може сериозно да се говори за твърде праволинейното решаване на някои теми, за известни граповини в езика и стиха, за съгъстяване на багрите в последните му стихове от цикъла „Когато се наливаха основите. . .“ Но каква трудна задача си е поставил младият поет, който посвещава стиховете си на актуални теми. В най-сполучените от тях поетът вижда живота по своemu и по своemu разказва за хората, които го заобикалят. Този „свой“ глас не се долавя в редица стихотворения на млади поети, поместени в бр. 2 на сп. „Септември“ и бр. 1, 1957 г. на „Литературен фронт“. Те не ни въвеждат в свой, особен свят, където можем да открием непознати неща. Влизаме в дом, в който сякаш отдавна сме живели, познаваме всеки предмет и най-лошото — струва ни се, че предметите са покрити с праха на годините.“

От своите по-млади събратя по перо Лиляна Стефанова изисква живо, темпераментно отношение към проблемите на действителността. На нея ѝ допада основната нагласа на младия Любомир Левчев, тя се отзовава за първата му книга „Звездите са мои“ с рецензия, озаглавена „Младост, която воюва“ (в. Литературен фронт, бр. 14, 3 април 1958).

В проявите на дебютиращите творци се чувствава онова жадувано обновление в лириката ни, което е било винаги характерна нейна черта. С надежда се гледа на най-талантливите млади поети, които търсят свой път, носят нещо типично свое, което ги отделя от останалите. Затова с внимание се посреща и първата книга на Владимир Башев — „Тревожни антени“. Емил Петров в своята рецензия за книгата — „Живото и мъртвото в една стихосбирка“ (в. Литературен фронт, бр. 26, 26 юни 1958) прави опит да характеризира както талантливия млад автор, така и н о в о т о в поезията ни след възродителните априлски предначертания. Той подчертава:

„С най-добрите си стихотворения, написани по граждански, обществено-значителни теми, сбирката „Тревожни антени“ творчески полемизира с безжизнената, оранжерийна поезия, чиито анемични цветя печално вехнат в безцветните албумни стихове на немалко наши съвременни млади автори. Башев е поет,

който се стреми да не бяга панически и безпаметно от живота, а активно дири на широк фронт контакт с него и със своето време. Не може да има съмнение, че това е главният извор на живота и вълнуващото в неговите произведения.“

Отношението към младите автори в онзи напрегнат, неспокоен период на преустройство на цялата наша литература е свързано с грижата за утешения ден, с по-тясното свързване с повелята на партията и нейния призив съвременните поети и писатели да откликват живо, непосредствено на живота на народа, да го пресъздават с все по-голямо майсторство. Затова Кабинетът на младия писател през 1957 г. провежда разговор за поезията на младите, в който участвуват и утвърдени поети като Ламар, Младен Исаев, Александър Муратов, Божидар Божилов. Сп. „Септември“ в своя раздел „Теория и критика“ в кн. 5 от 1957 г. дава подробна информация за разговора, като помества и статиите „Тревожни мисли“ от Серафим Северняк и „Между детството и зрелостта“ от Цанко Младенов. Докато в първата статия с острота и значителна доза наизидателност се „поучават“ младите, как да пишат, препоръчва им се повече скромност, то във втората статия въпреки бележките се подчертава, че в стиховете на младите поети са отразени „вълненията и копнежите на едно възмъжаващо поколение, което тепърва осъзнава своето място в живота и търси път към неговите бързи“.

Почти по същото време — на 20, 21 и 22 юни 1957 г. — Кабинетът на младия писател провежда вече значително по-широко обсъждане на младата поезия с доклад на Георги Джагаров и участие на самите млади поети, като много по-широко се анализират силните и слабите страни в публикуваните стихове и издадените стихосбирки на новата лирическа смяна. В кн. 9 на сп. „Септември“ е публикуван като статия докладът на Джагаров под заглавие „В защита на поезията“, а в следващата кн. 10 е поместена стенограмата на станалите разисквания.

Както в статията си, публикувана в „Литературен фронт“, така и сега Георги Джагаров наред с проблемите на младата поезия поставя с истинска острота проблемите на цялата наша поезия, анализира нейното състояние, обяснява грешките и слабостите. И се спира на започналата промяна, която има принципно важно значение за бъдещото развитие, за новите насоки. С характерната за този оригинален поет образност и решителност с неудържим импулс да се дава път на новото, свежото, търсещото мислене се правят изводи, отстояват се мъчителните пориви да се извоюва бъдещият ден на съвременната лирика:

„Изгубихме много верни пътища. Потъпкахме много свежи цветя. Заглушихме много чисти и богати гласове. Не искам да споменавам имена, защото несправедливо трябва да огорчавам другари, които са виновни толкова, колкото и всеки от нас. Не е ли по-добре да се поучим от тяхната трагедия? Разбира се, донякъде тя се дължи на личната им неустойчивост срещу случайните пориви на вятъра. Но главната причина е в ония явления, които XX конгрес на КПСС и Априлският пленум на нашата партия посочиха като извращения на ленинските принципи на партийно и държавно ръководство, като култ на личността. За съжаление у нас все още няма нито една сериозна литературна статия по този въпрос. И аз съм принуден да го засягам покрай другото, доколкото е нужно да обясня известни поражения в нашата поезия от тогавашния период. Появиха се хилави произведения, отгледани не със сокове от земята, а с дестилирана вода. Високопарни стихчета наводняваха печата. Как можа да се случи всичко това? Докога ще се продължи? Някои подробности вече се изясниха и няма смисъл да ги предвквам. Ние само трябва да благодарим на нашата партия, че толкова навреме и с такъв такт сложи край на порочната практика, не позволи на злото да се разпространи в опустошителни размери. Това отново помогна на поезията да излезе на чист и радостен простор. Появи се ново съзнание. Блик-

наха свежи сили. Настъпи раздвижване. Външните задръжки бяха снети. Поезията се зае да разкъса телените мрежи, с които сама се беше обградила. Поведе се борба за разширяване на територията на сърцето. И няма нищо чудно, че в първите редици на тази борба наред с по-възрастните поети заприиждаха най-младите, най-пламенните. Това е обяснимо. Това е порив на кръвта. Това е желание да се изпълнят лозунгите на партията за обогатяване на нашата поезия с нови и прекрасни произведения. Това е борба за наша правда, под наше комунистическо знаме.“

Поетът се спира на редица силни страни от публикуваните творби на своите по-млади събратя, посочва им обаче и сериозни слабости, разкрива езикови несъобразности, художествени грапавини. Но ясно личат грижата, вниманието и преди всичко д о в е р и е т о, че младата поетическа смяна ще остане верна на високите повели на живота, на задачите, поставени от народа и партията. Затова в края на доклада си Георги Джагаров разказва древната легенда за сина на слънцето Фаетон, който поискал от своя баща Феб да се качи на огнената колесница и когато полетял из небето, изпуснал юздите на разпенените коне. Когато коленичил пред разгневения си баща, той чул силните думи: „Не плачи, синко! Ти не достигна великото, но велик беше стремежът ти да го достигнеш!“

За насоките на разговора за поезията на младите, за поставените проблеми от двадесет и осемте изказали се творци от различни поколения красноречиво говорят някои от заглавията, под които са публикувани техните изказвания в сп. „Септември“: „За тревогата около младата поезия“, „Нужни са търпимост и разбиране“, „Преобладават сивите и скучни стихове“, „С будно чувство за днешния ден“, „Нашите надежди са у вас“, „Не само ругатни, но не и само ласки“, „Ние принадлежим на новото време“, „Малко закони—много съдии“, „Пророчувания и действителност“, „Против позата и оригиналниченето“. . . Може да се каже, че младата поезия събира приятели и отрицатели, но дава възможност открито и свободно да се поставят парливите въпроси, да се видят успехите и слабостите, навреме да се почувствува пробуждащата се лирическа самостоятелност, стремежът да се уловят сложните проблеми, да се разкрие богатият и неизмерим свят на човешката душа.

Проникновени са размислите за пътя на младия творец и в изказването на главния секретар на Съюза на българските писатели Георги Караславов на годишното отчетно събрание на Кабинета на младия писател през 1958 г., публикувано в „Литературен фронт“ под заглавие „Млади, мерете големи произведения!“

На страницата на младите поети (в. Литературен фронт, бр. 42, 16 окт. 1958) са публикувани стихотворения, които все по-убедително представят развитието на техните автори, обогатяват представите за търсениата в областта на поезията. Още в уводното стихотворение — „Нетърпение“ на Владимир Башев — се разкрива преди всичко една н о в а п о з и ц и я, размах на поетическото въображение, жажда по далечното и неоткритото. С първите полети на ракетите по небесния безкрай полита и младата търсеща мисъл, която изразява разкрепостеното лирическо виждане, един истински и с т о р и ч е с к и о п т и м и з м, свързан и с обновителните процеси в нашия обществено-политически живот, в трудовото съвремие. Затова авторът на „Тревожни антени“ изповядва:

Този

път не е посипан с рози
и вместо с пъстри конфети
ще ни сблъсква с омрази и злобища,
но затова пък свършва
не в градските гробища,
а на други планети.

И когато нетърпеливите
стигнат звездите,
закъснелите ще се будят,
изумени ще си трият очите
и ще се чудят
как това трескаво поколение
трансформира своето нетърпение
в ярост и обич,
в стомана и песен,
в гориво за нова авиация
и преодоля
не само земното мракобесие,
но и земната гравитация.

В две от стихотворенията се възпява образът на Икар — „Земетресение“ от Любомир Левчев и „Крилато време“ от Лада Галина. С будно съвременно чувство са проникнати „Нашето начало“ от Петър Караангов и „Червеното знаме“ от Димитър Стефанов, „Анатема“ от Александър Миланов и „Ние мечтателите“ от Георги Струмски, „Поет“ от Атанас Мочуров. . . Със земен колорит и българска звучност се открояват „Селянката в зоологическата градина“ от Стефан Цанев и „Момче“ от Слав Хр. Караславов. Във второто стихотворение младият поет подчертава дълбоката си връзка с корена, търси родословното начало, възпява продължаващата сила на българския род. Патриотичното чувство е внушено не чрез изкуствена креслива патетика, а като откровение, наситено с интимно проникновение, с лирическа непосредственост:

Когато се роди момче,
звънят препълнените кани
и гордо таткото рече:
— Да бъде здрав като Балкана,
да се задава със моми,
да мине хиляди земи
и българин да си остане.

В повечето от посочените творби правят впечатление стиловото и интонационното разнообразие, изразната простота, неочакваният подтекст, етичната развълнуваност. Нравствените вълнения определят гражданската приповдигнатост, а съвременната сетивност е пречупена през интелектуалното вглъбение. Сложността на метафората подсилва силата на размисъла-изповед.

Може да се каже, че оживлението в нашата поезия се почувствува още в първата година след Априлския пленум. Докато около младите имена се спори, редица от утвърдените ни поети сами търсят верния път за разкриването на дълбочината и силата на чувствата, за отразяване на оригиналното виждане на света. За състоянието на нашата поезия красноречиво говорят двете страници на в. Литературен фронт (бр. 20, 16 май 1957), на които под заглавия: „Литература воюваща. . .“ и „... Литература народна“ са представени поети от различни поколения. Явно е, че редакцията не е успяла да намери само нови стихотворения, затова повечето от известните ни творци са представени със стари стихове, получили популярност през изминалия период.

Стихотворението „Пет звезди“ на Елисавета Багряна не е загубило актуалността си поради своя силен антивоенен патос, разкрит чрез драматичното напрежение и разтърсващата картина, пресъздадена стегнато и експресивно. Намерен е нужният паралел между чуждата трагедия и личното преживяване, така темата на творбата намира неочаквано остър и публицистичен прицел:

Пак война ли?

И спомням си страшна зловеща картина:
в разораните улици,
в пустия град разрушен,
на гръб с раница тежка,
в ръцете с пищеца машина,
аз вървах — и дочух — говор жив —
в купа тухли край мен.

Там изровили бяха два трупа —
прегърнати здраво —
син и майка.

До тях, в пръстта, сплескан цигулков футляр...
Тази гледка не ще мога никога
аз да забравя —

тази майка,

притиснала малкия син-цигулар.

В она миг аз не знаех

и моят син жив ли е,

где е,

но пролях топли майчини сълзи

над чужлия син.

Подпалвачи на нова война

президенти, злодеи,

вий видяхте ли тъй

своя майка, жена или син?

Не! Не знаете вис що значи

сред огън и бомби

да обгърнеш детето си

в зимника срутен над теб...

Да се вреш като къртица

в новия вид катакомби,

любовта ти — в омраза

и жажда за мъст да расте...

Както това стихотворение, така и откъсът из „Мирни-размирни години“ на Ламар, творби като „Любов“ от Христо Радевски, „Родина“ от Младен Исаев, двете стихотворения из „Стихове в паласките“ на Веселин Ханчев, „Гроб на хълма“ от Валери Петров и „Переправа“ от Радой Ралин, „Зидарят“ от Пантелей Матеев или „Те загинаха“ от Никола Фурнаджиев, „Пътният лист на живота“ от Крум Пенев, „В студеното утро“ от Давид Овадия, „Внуците“ от Дора Габе и др. отразяват тематиката на нашата поезия през изтеклото неспокойно време, когато след напрегнатите антифашистки настроения идваха новите чувства, раждаше се новият живот, събудил съкровени човешки копнежи. Героиката на миналото се прелива естествено в героиката на настоящето и това подсилва патриотичното вълнение, темата за родината взема превес, присъства неизменно в минутите на размисъл и равностметка.

В тази малка „панорама“ на нашата най-нова поезия се открояват няколко стихотворения на по-млади автори, родени в динамичното съвремие, но дообогатяващи именно патриотичното вълнение свърно намерените съвременни акценти, отразяващи в нов аспект националното съзнание, променящо се в епоса на социалистическия живот. В „Димитровград“ на Божидар Божилов историческото развитие се свърза с усещанията и вълненията на личността, по този начин вече се изменя съотношението човек — история. Новата история, която нацията съгражда, се измерва в чо-

вешките реакции и мечти и поетът вярно е успял да предаде това променено съотношение, този статут на личността, определен от новите условия на общественото развитие. Оптимизмът извира из самия живот, а не е пренесен отвън, не е плод на някакво хладно рационално размишление:

Тук няма град. Тук всичко е мечти.
Градът ще расне в идните години.
Но огън в есенния мрак пламти
там, где просторен булевард ще мине.

Край огъня младежите мълчат.
Акордеонът почва бойна песен.
Не съществуват трудности и смърт.
Не съществуват дъжд и сива есен.

Кръвната свързаност на новия човек със съвременната действителност е показал и Георги Джагаров в стихотворението си „Родина“. В него също е отразено мястото на личността в съвременния исторически казус чрез засиленото авторско субективно пресъздаване на промяната, обхванала България. Така както Вапцаров в своята „История“ разкри контурите на времето чрез личното отношение и поведение, така и поетът-политзаворник, воювал за победата на революцията, сега е свързан с всичко, което е постигнато;

Този свят —
и прекрасен,
и грозен —

е мой.

Той е капка от мойто сърце.
Аз съм влизал за него в най-лютия бой,
с отмъстителни тежки ръце.

Всичко аз съм му дал:

и горещата кръв,
и косите на гъсти вълни,
и доброто сърце —
за да бъде такъв:
с тъмни нощи

и слънчеви дни,

с луди пътища,
с фабрики,
с ниви безкрай,
с гордо знаме, което не мре,
с най-ужасния ад,
с най-щастливия рай,
с бели хълми

и черно море,

с гръмотевици,
с капещи листи,
с покой,
с вдъхновено за подвиг лице.

Този свят —
и прекрасен,
и грозен —

е мой.

Той е капка от мойто сърце.

Новата геронка е свързана с промененото хуманистично разбъркане, с „коригираното“ отношение към единицата, към отделния човек, който дейно участва в строителния поход. Именно тук трябва да търсим априлския дух, в това ново светоусещане и в този социалистически хуманизъм, възпитан при други условия, формиран в нова историческа ситуация, която дава богат материал за художествено пресъздаване.

Постепенно в цялата ни лирика се усети този стремеж да се видят простите човешки образи, делничните грижи и вълнения. В кн. 4 на сп. „Септември“ от 1957 г. Никола Фурнаджиев е поместил нов цикъл „Стихотворения“. Още в уводната творба — „Разсъмване“ — старият поет пресъздава промененото разбиране и отношение между хората на новото общество. Срещата във влака в стихотворението има не само сюжетно-психологическа функционалност, но е израз и на духовно общуване и утвърждаване на историческите преобразования, свързани преди всичко с мястото на простия участник в тях, с неговата роля:

Пристъпят в здрача нови хора
и като в свой удобен дом
зидари, селяни, миньори
изпълват нашия вагон.

Загърнати в дъждовна пара,
след уморителния път,
приседнали се разговарят
или замислени мълчат.

Или вързопите развързват
и под светлика вече слаб
те мълчаливо, без да бързат,
изваждат сирене и хляб.

Променената социална съдба на човека изисква от поета и нови изразни средства и затова в неговия пластичен рисунок забелязваме влиянието на идейно-естетическите потребности на времето. Отпаднало е разкрасяването, „лустрото“ и на стиха, и на живота, налагат се простотата, непосредствеността, живият отклик, проникнати от нравствено-психологическа измеримост. В този цикъл е и стихотворението „Към родината“ и то показва, че Фурнаджиев не само възпява хората, техния трудов подвиг, но търси и своето място сред тях, като проблемът за новата личност тук се свързва с проблема за смисъла на творчеството. Така се засилва и субективно-психологическото търкуване на съвременните въпроси и конфликти и поетическият размисъл добива по-голяма плътност:

Колко пъти се срещаме с тебе по новому,
но днес нищо свое от тебе не скрих.
Ти вървиш, ти разчупи отдавна оковите,
аз за много от своите грешки платих.

И аз работих — ето листата изписани,
а зад тях колко радост, тревога и гняв!
Аз до дъно дълбах на бедите си смисъла,
за да знам де греша, де съм искрен и прав.

Априлският прелом не само разкрепости човешката личност и й даде нов обществен статут, но промени и творческия статут. Все по-често поетите загова-

рят от свое име, те не се прикриват зад маските на несъществуващи в действителността лирически герои и струва ми се, че това активно творческо „Аз“, което все повече се среща в стиховете, непосредствено след пленума на партията от април 1956 г., е едно от първите най-сериозни завоевания на нашата нова поезия. Именно авторовата индивидуалност е тази, която можеше да определи самобитните, неповторими черти на едно творческо дело чрез нейните грижи и тревоги, чрез нейните размисли и мечти, чрез своеобразието на своя натюрел. Чертите на известен автобиографизъм в много от публикуваните стихотворения дадоха възможност за по-пълно и цялостно възприемане на действителността и настъпващите промени в нея.

Бих посочил за пример стихотворението „Април“ на Радой Ралин, публикувано заедно с още една негова творба — „Всеки търси другари“, малко повече от година след пленума. В него са предадени още непрекипелите чувства и размисли, породени от решителния прелом. Но вече с една нова поетика, като ни завладява преди всичко искреният глас на поета. Ето цялото стихотворение:

Настъпи Април.

Дървесата навред нацъфтяха

със надежда за скорошен плод изобилен.

Ала моите коси —

те защо побеляха?

Нали още съм млад, още силен?

Колко лесно цъфтят дървесата —

като младите хора, които

от пръв поглед се влюбват.

Но плодът да зазрей за беритба богата

трябва време и трепет.

Има бури, градушки, които погубват...

Не съм волен художник,

който с радост детинска рисува

на белите сливи чеиза уханен,

а след туй заминава...

Мойте мисли са мисли тревожни

на загрижен стопанин:

— По небето какво се задава?

Само с песни не може човек да живее...

Тъй ни учи народът ни, милия,

че плодът да узрее,

трябват мисли, мечти и усилия.

А пък трябва плодът да узрее,

за да бъдат всички хора наситени.

Затова, шом Април побелее,

побеляват по малко косите ни.

От конкретното човешко преживяване поетът постига силно и ярко обобщение. Неслучайно името на месец април е изписано от него с главна буква. Така проблемите на отделната личност намериха нужното обществено покритие, станаха проблеми на обществото. И това не е отделна поетическа находка, хрумване, а определена от времето позиция. Индиректно, чрез значително обогатени изразни средства Радой Ралин е показал своето доверие в партията, като превръща идейните си вълнения

в естетически ценности. Нравственофилософската съдържателност на стиха е пропита от гражданската активност на автора, но тя е сменила някогашното рухо. Спокойно, с вътрешно овладян драматизъм тече трепетната мисъл, грабва ни художествено-психологическата изразителност.

След темата за родината и темата за партията се извисява с нова актуалност и сила. Скоро след Априлския пленум започна подготовката за Седмия партиен конгрес. В края на 1957 г. партийната организация на Съюза на българските писатели провежда своето отчетно-изборно събрание, като докладът на партийното бюро „Да сплотим редовете си под знамето на партията, под ръководството на ЦК!“ се изнася от Андрей Гуляшки. На 29 и 30 ноември и 1 декември 1957 г. се водят бурни разисквания, като се изказват десетки автори: Камен Зидаров, Никола Ланков, Крум Григоров, Камен Калчев, Георги Караславов, Мария Грубешлиева, Марко Марчевски, Иван Мартинов, Пенчо Данчев, Леда Милева, Иван Руж и др. Разискваните проблеми определят новите търсения в литературния процес, насочват творците към парливите теми, към съвременните конфликти. Въпреки неизживените слабости и грешки в много отношения новият дух на критичност и самокритичност се чувства в размислите на активните представители на нашата социалистическа литература.

Нова проява на вниманието и грижите на партията за по-нататъшното развитие на родната литература е участието на първия секретар на ЦК на БКП Тодор Живков в провеждането на отчетно-изборното събрание на Съюза на българските писатели, състояло се на 7 и 8 април 1958 г. Той произнася тук и своята забележителна реч, в която казва:

„Повече между народа, по-близо до живота — ето какво е необходимо сега най-много на нашата творческа интелигенция, на нашите писатели, художници и композитори! Създаването на новия човек, възпитанието на комунистически добродетели и морал у трудещите се — ето кое е главното и същественото у нас. А тази голяма и благородна задача може да се постигне чрез изпитания метод на социалистическия реализъм.“

И по-нататък той изяснява промените в нашия общественно-политически и културен живот, изтъква значението на Априлския пленум:

„Какво трябва да имаме пред вид, когато говорим, че Априлският пленум на ЦК на БКП и неговите решения имат историческо значение за развитието на партията и страната? Ние имаме пред вид, че Априлският пленум решително осъди и отхвърли пусналия и в нашия живот корени култ към личността, отрече свързаните с него порочни методи на работа и ръководство, разкри някои сериозни грешки и недостатъци, допуснати в практическото провеждане на политиката на партията, посочи реалните противоречия на нашето общественоекономическо развитие, създаде творческа обстановка за действително и последователно решаване на назрелите въпроси.“

В същото време на Априлския пленум и след него партията и Централният комитет не тръгнаха по пътя на демагогията и авантюризма, отстояха и защитиха правилната, генералната линия на нашето развитие по пътя на социализма. Партията продължи, без да проявява колебания, да води народа по пътя на по-нататъшното развитие на социалистическата икономика и култура, като същевременно решително отстраняваше грешките и неправилните методи на ръководство, решаваше смело назрелите проблеми, държейки сметка за възможностите и условията.“

Ето кое насочва поетите към голямата и силна тема за партията, това обяснява и създаването на десетки стихотворения в навечерието на VII партиен конгрес, в които се възпява както образът на комуниста, така и комунистическата идея, разкрива се вярата в партията-ръководителка. В „Литературен фронт“ в бр. 20, 15 май 1958 г. под заглавие „Огнен път“ публикува стихове от първомайсторите на проле-

тарско-революционната поезия — Димитър Полянов, Христо Смирненски, Никола Вапцаров и от съвременни автори — Веселин Андреев, Божидар Божилов, Павел Матев, Валери Петров и др. В следващите броеве на вестника също са отпечатани немалко стихотворения, които разкриват вълненията, породени от предстоящия конгрес. Бих посочил такива творби като „Отзвuci“ от Ангел Тодоров, „Сипеят“ от Мария Грубешлиева, „Агитаторът“ от Крум Вълков, „Делегат“ от Боян Балабанов, „Песен на комуниста“ от Георги Джагаров, „Дъга над партийния дом“ от Николай Зидаров, „Партио на комунистите“ от Станка Пенчева. Въпреки отделни несполуки и все още прокрадваща се плакатност осезателно се чувствава разчупване на схемата, нарастваща художественост.

Показателни за преодоляване на традиционните елементи на поетиката при отразяване на гражданско-партийната проблематика в поезията са търсенията на автори като Никола Фурнаджиев — „На партията“, Дора Габе — „Към партията“, Дамян П. Дамянов — „Партията“ и др. За поетесата Дора Габе темата за партията е свършено нова, но как убедително звучи нейното признание:

Ти ме сложи на твърда земя,
да не бъда люляна от вятъра.
Ти направи земята тъй малка,
тъй непозната и толкоз желана,
че могла бих във топла прегръдка
да я сложа до своето сърце.

С каква интимна непосредственост звучи тази изповед, в която долавяме неочаквани съвременни акценти, изразява се новото пораснало творческо самосъзнание, активизирано в преломния период на осмисляне и преосмисляне на натрупания исторически опит:

Твоята сила — космичният вятър,
днес надува платната
в сърцата ни —
твоята мисъл,
пробола всемира,
изпреварила всички столетия,
чудесата превръща в реалност
и ги слага във нашите ръце.
Кой би могъл да спре твоя устрем,
кой би могъл във мрак да превърне
светлината от тебе избликнала,
кой би сринал в руини градежа ти,
щом насочват със вяра очите си
милионите хора към теб?

Четейки стиховете, написани под напора на непосредствените впечатления и размисли, породени в живожарицата на трептущите въпроси, разбираме колко р е ш и т е л н о българската поезия тръгва по нови пътища, разделя се с рутината на миналия ден, за да остане вярна на големите традиции, трасирани през многолетното развитие на националното поетическо изкуство.

През 60-те и 70-те години поетите от различните поколения съумяха да реализират предначертанията на априлския прелом, в техните художествено най-зрели и житейски мъдри творби кристализираха онези плодотворни усещания, онези първи кълнове, събудени за живот от топлия вятър на Април 1956.